

ВАЛЕРІЙ СИПЧЕНКО

(Слов'янськ)

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА

Визначено основні напрями роботи вишу по вихованню у майбутніх учителів лідерських якостей. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та особистого досвіду автором виділені особистісні якості майбутнього вчителя як лідера шкільного колективу.

Ключові слова: *особистість, лідер, лідерство, якості особистості, професійні якості вчителя, психолого-педагогічна підготовка, професійна підготовка майбутнього вчителя.*

Політичні, соціально-економічні, культурні трансформації, світові тенденції глобалізації й інтеграції, зміни світоглядної парадигми зумовили кардинальну модернізацію системи освіти в Україні. Реалії сьогодення вимагають висококваліфікованого і конкурентоспроможного педагога. В зв'язку з цим зростають вимоги до професійної підготовки майбутнього педагога, який повинен буде забезпечувати гармонійний розвиток дітей, створюючи належні умови для розвитку їх потенціальних можливостей і міцні основи для подальшого навчання та виховання.

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції педагогічної освіти визначається національна політика в галузі підготовки педагогічних кадрів, яка спрямована на підвищення престижу та соціального статусу педагога, забезпечення умов для його професійного і культурного зростання.

Одним із важливих завдань у підготовці висококваліфікованого професіонала у вищій школі є виховання шкільного лідера. Лідерство в освіті визначає соціально-виховний вимір управління освітньою системою, її ланками та компонентами, в першу чергу – соціально-виховною діяльністю навчального закладу. Позиція керівника як усередині колективу, так і зовні залежить від об'єктивних умов, а також від професійного та життєвого досвіду лідера.

За характером діяльності керівника можна визначити як універсального лідера, якому притаманні: принциповість, ініціативність, колективізм, упевненість у своїх силах, здатність виявляти організаторські та науково-технічні здібності, бажання систематично підвищувати професійний рівень і педагогічну майстерність.

Лідерські якості мають забезпечити високий рівень професіоналізму майбутнього фахівця. Макроструктура професіоналізму вчителя складається з особистісної соціально-психологічної, особистісно-психологічної та спеціальної готовності.

Особистісно-соціальної готовності властиві: професійний компонент сприйняття світу та відношення до нього, що виявляється у вибірковому ставленні до тих сторін життєдіяльності, які тісно пов'язані із професією; професійно-групова інтегрованість (характеризується професійним самовизначенням та професійною ідентичністю); професійна мотивація соціально-психологічних характеристик (створення відповідних соціальних цінностей і спонукань); професійна культура (готовність до виконання професійної діяльності із урахуванням усіх її моральних, соціальних та правових аспектів); професійна самосвідомість (професіональна Я-концепція).

До системи базових психологічних компонентів професіоналізму належать: професійна спрямованість, яка виявляється в наявності в структурі особистості професійних спонукань до педагогічної професії; морально-психологічна готовність до професійної діяльності, яка виявляється в знаннях і внутрішньому сприйнятті відповідних

моральних норм, поведінки та діяльності, що відповідає суспільному статусу професії вчителя; розвинені різносторонні здібності (професійні, ділові, театральні, мистецькі, творчо-художні тощо).

До спеціальної готовності належать: професійна освіченість (система комплексних, загальнонаукових і спеціальних, теоретичних і прикладних, фундаментальних і практичних знань, поглядів, переконань, умінь; професійна майстерність (система професійних знань, умінь і навичок); професійно-психологічна підготовленість (можливість ефективно діяти в складних умовах професійної діяльності, здатність обирати оптимальну позицію та спосіб поведінки та ін.) [1, с. 150-160].

З метою виявлення основних лідерських якостей сучасного вчителя доцільно звернутись до структури його професіоналізму. Однак, перш за все, вважаємо за доцільне розкрити сутність поняття „якість” і, зокрема „якість особистості”. В науковій літературі якість визначається як найбільш істотна властивість, яка надає будь-якому феномену визначеність” [2, с. 63]. Відомі психологи В. Мерлін [3, с. 423], В. Крутецький [4, с. 498] та ін. визначають поняття якості особистості як усталену сукупність її властивостей і рис.

Людина, як відомо, упродовж свого життя істотно змінюється: здобуває нові знання, набуває життєвого досвіду, в процесі свого зростання в ній поступово відбуваються різноманітні кількісні та якісні міни. Водночас кожен індивід зберігає конкретні, досить сталі риси, властивості тощо, які надають йому відповідної якісної визначеності. Якості особистості не можна сприймати просто як набір окремих властивостей. Вони виражають цілісну характеристику, відображають відмінність особи, її неповторність.

Учителю властиві якості, які визначають соціальну поведінку особистості, а саме: відповідальність, схильність до взаємодопомоги, доброзичливість, вимогливість і принциповість та ін. На думку вчених, психологічні якості позначаються на рівні її поведінки. Науковці звертають увагу на те, що якості особистості можна формувати тільки в рамках єдиної, цілісної виховної системи. Причому необхідною передумовою ефективності цього процесу є чітке визначення та нормування центральної, стрижневої якості, яка буде пронизувати всю систему якостей особистості [5, с. 88].

Здійснений нами аналіз наукових праць дозволяє констатувати: лідерські якості – різновид соціально-психологічних якостей особистості, який відображає ставлення людини до людей і суспільства взагалі, виявляються в її суспільній поведінці та вчинках. Ми переконані, формування лідерських якостей має бути стрижневим напрямком професійної підготовки майбутнього вчителя.

Вважаємо, що реалізація діагностичного, орієнтовно-прогностичного, конструктивно-проектного, аналітико-оціночного та дослідно-творчого компонентів підготовки майбутнього вчителя насамперед забезпечується в процесі формування у нього інтелектуально-креативних якостей як важливого компонента лідерських якостей. Із наукової літератури відомо, що інтелект (з латинської мови „розуміння, осягнення”) – це відносно стала структура розумових здібностей індивіда [6, с. 134].

Під креативністю розуміють рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, яка становить суттєву характеристику особистості. Наявність креативності вимагає відповідного рівня інтелекту особистості, який виступає необхідною передумовою розвитку креативності. Саме це, на нашу думку, є важливим показником справжнього лідера.

Варто зазначити, що в працях окремих науковців визначаються шляхи, застосування яких сприяє формуванню творчого мислення особистості. Так, на думку відомого вченого І. Лернера, ефективним засобом формування такого типу мислення є набуття молодими людьми досвіду в таких розумових процедурах: у самостійному перенесенні набутих знань і вмінь у нову ситуацію; у виділенні нової проблеми в знайомій ситуації; у визначенні нової функції об’єкта; в самостійному комбінуванні відомих способів діяльності в новий; у баченні структури об’єкта; у виявленні альтернативного мислення (різнобічного бачення об’єкта) [7, с. 107].

Головним шляхом формування творчого мислення людини, на думку вчених, є набуття нею власного досвіду у здійсненні розумових операцій такого типу. За даними, що існують у науковій літературі, індивід може стати кваліфікованим фахівцем у певній галузі професійної діяльності тільки тоді, коли він засвоїть декілька десятків тисяч патернів, які відображають взаємодію провідних елементів у процесі цієї діяльності. Тільки тоді він буде здатний знаходити нові, нетривіальні, конструктивні варіанти рішень та ефективно їх реалізовувати [8, с. 188-189].

Для нашого дослідження суттєвий інтерес має характеристика інтелектуально-креативних якостей учителя як складової лідерства, представлена в дисертаційному дослідженні Н. Семченко «Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності» [8, с. 188-189]. У ньому подано характеристику інтелектуально-креативних якостей, які притаманні вчителю-лідеру. До запропонованих дослідницею якостей, гадаємо, слід додати таку важливу якість, як *сенситивність* – уміння відчувати й сприймати нове в освітньому просторі, готовність до реалізації нових ідей, уміння їх творчо використовувати в професійній діяльності.

Уважаємо за доцільне зазначити, що в процесі підготовки майбутнього вчителя до практичної роботи, виконання ним громадських доручень, активної участі у громадському та суспільному житті вишу, факультету, академічної групи у студентів формуються морально-вольові якості особистості, організаторські здібності. Саме така людина має моральне право очолювати колектив однодумців, саме вона покликана вести за собою. Тут доречно згадати Я. А. Коменського, який писав, що „учителем може бути тільки людина високої культури, освіченості, моральності” [10].

Морально-вольові якості особистості виступають тим базовим вектором людини, який пронизує всі інші групи особистісних якостей та зумовлює загальну спрямованість життєдіяльності індивіда, задає тон його діям і вчинкам. Мораль, як відомо, являє собою систему узагальнених суспільних правил, принципів, норм і т. ін., які відпрацьовувалися протягом тисячоліть, і які дозволяють якнайкраще організувати взаємовідносини між членами суспільства. Саме мораль виступає головним регулятором суспільної поведінки людей, критерієм правильності їх взаємостосунків. Причому моральність охоплює не тільки взаємовідносини людей, а й їхні моральні погляди, переконання, звички, почуття, поведінку тощо [11, с. 165].

Питання морального виховання особистості були в центрі уваги К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, ними переймалися М. Болдирев, М. Монахов, С. Мягченков та ін. Різні аспекти моральної культури особистості вчителя досліджують сучасні педагоги: А. Бойко, Г. Бондаренко, Є. Бондаревська, А. Капська, В. Лозова, О. Олійник, Г. Троцько, О. Сухомлинська та ін. Питанням формування моральних якостей майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки присвячені наукові роботи В. Гриньової, В. Сипченка, Г. Шевченко та ін.

Морально-вольові якості забезпечують, по-перше, організацію постійного самовдосконалення вчителя як особистості і фахівця, а по-друге – суттєво впливають на його суспільну та професійну активність.

Наші спостереження, літературні джерела, особистий досвід переконують, що важливим компонентом будь-якої діяльності, й педагогічної зокрема, виступають організаторські якості особистості. Від їх наявності і розвиненості залежить успіх будь-якої справи. Для вчителя організаторські якості – основа основ. Наявність саме цих якостей впливає на результати роботи вчителя, керівника, лідера. Це дозволяє йому бути справжнім ватажком колективу, його душею.

Забезпечення організаторського компонента підготовки майбутнього вчителя відбувається насамперед через формування у нього організаційно-ділових якостей особистості, завдяки яким педагог може активно впливати на поведінку інших людей, певним чином координувати спільні зусилля для вирішення поставлених завдань.

Проблемі формування та розвитку організаторсько-ділових якостей присвячено наукові праці А. Лутошкіна, І. Мангутова, Л. Уманського [12; 13; 14]. Відомі науковці

О. Ковальов і В. М'ясищев серед якостей, які в першу чергу необхідні в діяльності організатора, виділили такі: спостережливість; творча ініціатива; захоплення справою, відповідальне ставлення до неї; знання людей і вмільний підхід до них; вміння орієнтуватися в реаліях сьогодення та особистих рисах людей; творча уява; високий рівень розвитку волі, сміливість, рішучість і твердість [15].

На думку Л. Уманського, схильність особистості до організаторської діяльності включає такі аспекти: психологічна готовність і потреба в організаторській діяльності та самовідчуття в процесі її виконання. Перший аспект виявляється в самостійності (передбачається безкорисна мотивація), спонтанності, природності, неявній (прихованій) включеності в організаторську діяльність, а другий – виявляється у стеничності почуттів під час діяльності, задоволеності, відносній нестомлюваності в її процесі та стану нудьги за умов її відсутності. Організаторські якості, на його думку, мають ієрархічний характер.

У цій ієрархії провідне місце належить організаторському чуттю. На ньому ґрунтується емоційно-вольова впливовість, яка виступає процесуальною стороною організаторських здібностей. По відношенню до організаторського чуття та емоційно-вольової впливовості, схильність до організаторської діяльності є ніби „передздібністю” та поживним ґрунтом, який забезпечує їх високий тонус [16, с. 94-95].

А. Лутошкін розкриває поняття організаторських здібностей як поєднання індивідуальних властивостей людини, які дозволяють їй швидко й надійно організувати людей на виконання певної справи. Він уважає, що крім загальних якостей, без яких неможливо ефективно займатися організаторською діяльністю, у людини мають бути розвиненими специфічні властивості – своєрідні індикатори організаторського таланту; схильність до організаторської роботи; організаторська проникливість; здібність до активного психологічного впливу.

Ми вважаємо, що організаторські якості виступають провідними серед усіх вище зазначених якостей учителя-лідера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Столяренко А. Общая и профессиональная психология / А. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 382 с.
2. Платонов К. Структура и развитие личности / К.Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.
3. Мерлін В. Общая психология / В. Мерлін. – М., 1976. – С. 423.
4. Крутецкий В. Психология / В. Крутецкий. – М., 1962. – С. 498.
5. Коммунистическое воспитание : Словарь / [под общ. ред. Л. Н. Пономарева и Ж. Т. Тощенко]. – М. : Политиздат, 1984. – 302 с.
6. Краткий психологический словарь / [ред.-состав. Л. Я. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського]. – 2 изд., расш., исправ., и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 512 с.
7. Дидактика средней школы: некоторые проблемы современной дидактики / [под ред. М. И. Скаткина]. – М., 2000. – 319 с.
8. Психогимнастика в тренинге / [под ред. Н. Ю. Хрящевой]. – СПб. : Ювента, Институт Тренинга, 1999. – 256 с.
9. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності / Н. О. Семченко. – Х., 2005. – Рукопис дисертації.
10. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М. : Учпедиз, 1965. – 426 с.
11. Семченко Н. О. Формування моральної культури як компонента системи лідерських якостей у студенток вузів / Н. О. Семченко // Збірник робіт IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих учених „Людина, культура, техніка в новому тисячолітті” (24-26 квітня 2003р.). – Харків : НАУ “ХАІ”, 2003. – С. 164-166.
12. Лутошкин А. Н. Как вести за собой / А. Н. Лутошкин. – М., 1986. – 208 с.
13. Мангутов И. С. Организатор и организаторская деятельность / И. С. Мангутов, Л. И. Уманский. – Л. : Изд-во Ленуниверситета, 1975. – 312 с.
14. Уманский Л. И. Организаторские способности и труд / Л. И. Уманский, Е. Е. Вендров // Личность и труд [под ред. К. К. Платонова]. – М. : Мысль, 1965.

15. Уманский Л. И. Психология и педагогика работы комсорга / Л. И. Уманский, А. Н. Лутошкин. – М. : Молодая гвардия, 1984. – 206 с.
16. Ковалев А. Г. Психологические особенности человека / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясцев. – Т. 2. – Д., 1960.
17. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.

ВАЛЕРИЙ СЫПЧЕНКО

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГА

Определены основные направления работы вуза по формированию в учителей лидерских качеств. На основе анализа психолого-педагогической литературы и личного опыта автором определены личностные качества будущего учителя как лидера школьного коллектива.

Ключевые слова: личность, лидер, лидерство, качества личности, профессиональные качества учителя, психолого-педагогическая подготовка будущего учителя.

VALERY SYPCHENKO

FORMING THE LEADER ABILITIES IN PROFESSIONAL PEDAGOGUE TRAINING

Main work assignments on educating of leader internals of future teachers at the higher educational establishment are considered. On the basis of analysis of psychological and pedagogical literature and author's personal experience the personality internals of future teacher as a leader of school staff are distinguished.

Keywords: personality, leader, leadership, internals of personality, professional internals of teacher, psychological and pedagogical training, professional preparation of future teacher.

Одержано 26.04.2012, рекомендовано до друку 5.05.2012.